

3.0 תיקון העולם

רק לעיתים רחוקות אפשר היה לשמוע שיר הלל לעולם בדומה לזה שבתהילים ק"ד או בקטע המצוטט מפי משה מנדלסון בראשית הפרק הזה. הרבה יותר רווחת הדעה שהעולם אינו מושלם והוא טעון תיקון. רוב הנביאים מפנים את תשומת הלב לטעון תיקון. בפרקים האחרונים של ספר ישעיהו מוצגת תמונת עולם מתוקן, אוטופיה מכנים זאת כיום. חכמי הגמרא (מסכת סהנדרין) מצפים לגאולה שהיא התיקון שיעשה האל בעולם. את התיקון הזה יביא המשיח. מתי הוא יבוא? כדי להשיב על כך עוסקים החכמים בחישובי קיצים, כלומר לוח הזמנים המוביל לגאולה. רבים רואים צורך בתיקון העולם גם היום, אצל הלא מאמינים מדובר תיקון בידי אדם. התיקון יכול לבוא בצורות שונות: אוטופיה, מהפכה (הצרפתית, הרוסית) או תהליך (הפרוגרס המוזכר אצל דב בר בורכוב). אידיאולוגיה היא מחשבה המובילה לתיקון העולם בלא מגע יד האל. כלומר שאיפה לגאולה מעשה ידי אדם – בהמשך אתאר את האידיאולוגיות שכיכבו בחיי המחשבה והמעשה החל מן המאה ה-19 ועד היום הזה.

3.1 האוטופיזם:

הנביא ישעיהו, תומס מור, פרודון ויש אומרים גם תיאודור הרצל, כתבו אוטופיות. ספרים שבהם מתואר עולם מתוקן. המאפיין אוטופיה שהיא מתארת בפרוטרוט את היעד אך לא את הדרך אליו. ההבדל בין האוטופיה של ישעיהו לבין זו של תומס מור ותיאודור הרצל, היא במבצע. אצל מור והרצל זה בני אדם, אצל ישעיהו זה האל.

3.2 ליברליזם:

המחשבה שיש מנגנון המכוון את הדברים בעולם ללא מגע יד האל, היה לה ביטויים רבים. במדע הכלכלה היא התבטאה במשפט "אם כל אחד ידאג לעצמו יהיה טוב לחברה כולה". הרעיון ש"האגואיזם של היחיד מביא את טובת החברה" הוביל לליברליזם. בתקופתו של אדם סמית שבה משלה בכיפה התיזה המרכנתאליסטית שדגלה בהתערבות הממשלה במשק ובעיקר במסחר הבין – לאומי. באותה תקופה הייתה בתיאוריה של אדם סמית ובתיאוריה הפיזיקרטית, שבאה לפנייה, משום קריאת תגר על הקיים. הליברלים אמרו לממשלה "הסירי ידייך" ("לסה פיר" בצרפתית) והמשק יעשה זאת טוב יותר, ובכך קראו לתיקון המדיניות הכלכלית השוררת ובמובן זה הם בדורם היו אידיאולוגים.

3.3 קפיטליזם:

הכלכלה הקלאסית ביחד עם הדארוויניזם הובילו לקפיטליזם. בתקופת המלחמה הקרה עמדו זו מול זו השיטה הסוציאליסטית והשיטה הקפיטליסטית כשתי אידיאולוגיות מנוגדות. לפני כן וגם כיום הקפיטליזם אינו רואה עצמו כאידיאולוגיה אלא כשיטה לניהול המשק המבוססת על מדע הכלכלה. האסכולה האוסטרית שדיברה על הערך השולי, תורת המחירים של מרשל, קיינס שיצר כלים להתערבות מקרו כלכלית, סמואלסון שלימד את כולנו ומילטון פרידמן שהחזיר אותנו לליברליזם, כל אלה הובילו מן הכלכלה הקלאסית של אדם סמית ודויד ריקרדו, אל הכלכלה

שבעקבות ליפסי (Lipsey, 1998), אכנה בהמשך "הכלכלה הסטנדרטית". הכלכלה הסטנדרטית מניחה שהיחיד (או הפירמה) הוא השחקן המכב במערכת הכלכלית והוא בוחר תמיד את הטובה (טובה לעצמו) שבכל האפשרויות כלומר עושה אופטימיזציה. השוק הוא המנגנון האוטומטי של המערכת הכלכלית. שם נפגשים השחקנים, ושם בתנאי תחרות חופשית, כאשר כל שחקן מצויד בכל האינפורמציה על כל האפשרויות, נקבעים המחירים והכמויות בצורה האופטימלית. כמו אדם סמית כך גם הכלכלה הסטנדרטית מאמינה שהקצאה על ידי השוק מטיבה עם החברה. הכלכלנים הסטנדרטים לא רואים עצמם כמניחי בסיס לאידיאולוגיה, הם רואים עצמם כמחפשים הסבר מדעי לתופעות ההתנהגות של אנשים רבים בתחומי הייצור והצריכה. פרדיגמה הדומה מאוד לזו של הפיזיקאים בתחומי התנהגות החומר.

בכל זאת אי אפשר להתעלם מכך שהכלכלה הסטנדרטית בחרה בקבוצה מסוימת של הנחות מתוך כלל ההנחות האפשריות, ואלה הן ההנחות שעומדות בבסיסה של השיטה הקפיטליסטית. כלכלני הכלכלה הסטנדרטית מניחים ש"השוק יכול" ומציעים לממשלה להימנע מהתערבות במשק, לבד ממקרים יוצאי דופן שיש להם "היתר עסקה מפני שהשוק אינו יכול", אחרת ייווצרו עיוותים והמשק יפעל בצורה תת-אופטימלית וזה חמור בעיניהם יותר מעבירה.

הכלכלנים רואים את הכלכלה כמדע שעניינו מחקר התנהגות המשק, ומאחר והמשק זה אנחנו, ובנו לא ניתן לערוך ניסוי מבוקר כמו בפיזיקה, הם מתמקדים במדידה וניתוח סטטיסטי לאחר מעשה (Ex-post) ובזים לכל תכנון מראש.

3.4 סוציאליזם:

הדטרמיניזם ההיסטורי מבית מידרשו של הגל הוביל למרכסיזם. הגל העלה על המפה את רעיון ההסבר ההיסטורי. מרכס לקח את הרעיון הזה, הפך אותו על ראשו ויצר את המרכסיזם שהיא האידיאולוגיה הסוציאליסטית החשובה ביותר. המרכסיזם הוא אידיאולוגיה שהתחפשה למדע. הוא בא לתקן את העולם, אך ביסס זאת על מדעי ההיסטוריה, הכלכלה והחברה. קרל מרכס עיצב את האידיאולוגיה המרכסיסטית על פי רעיונות שאולים מן הפילוסופיה של הגל, (מרקוזה 1951) והם:

מרכס	הגל
<ul style="list-style-type: none"> ▪ הממשות היא תהליך היסטורי ▪ התהליך מתהווה בחומר ▪ ההתפתחות ההיסטורית היא דיאלקטית ▪ לתהליך הזה יש תכלית ▪ התכלית היא חברה על מעמדית ▪ עד שנגיע לשם אנו נדונים למלחמת מעמדות 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ הממשות היא תהליך היסטורי ▪ התהליך מתהווה ברוח ▪ ההתפתחות ההיסטורית היא דיאלקטית ▪ לתהליך הזה יש תכלית ▪ התכלית היא חברה נטולת קונפליקטים ▪ עד שנגיע לשם אנו נדונים לניכור

מנקודת המוצא הזו ביסס מרכס הסבר היסטורי מדעי שבא להוכיח את ההכרחיות (דטרמיניזם היסטורי) של תיקון העולם באמצעות ניצחון הסוציאליזם.

הסוציאליזם, בגרסתו המרכזיסטית, הוא אידיאולוגיה אפוקליפטית (Avinery, 1971), אידיאולוגיה המלמדת שתיקון העולם יכול לבוא רק בדרך של הריסת הישן ובניית עולם חדש תחתיו. הרס העולם הישן הוא שלב הכרחי בתהליך ההיסטורי המרכזיסטי המוביל ל"חברה על מעמדית", כמו שיום הדין הוא שלב ההכרחי בתהליך הגאולה המוביל ל"ימות המשיח" (תלמוד בבלי מסכת סנהדרין).

3.5 הלאומיות:

זה לא שלא היו עמים קודם. המילה עם ועם ישראל נזכרים בתנ"ך ואנו לא היינו שם העם היחיד, אבל הלאומיות לא תמיד הייתה דבר המובן מאליו. בימי הביניים שררה באירופה, וגם במקומות אחרים, התבנית הארגונית הפאודלית. במאות ה-18 וה-19 שררה בעולם התבנית הארגונית האימפריאלית. בתוך אירופה בדמות האימפריות הרוסית והאוסטרו-הונגרית, ומחוצה לה בדמות האימפריות העותומנית, האנגלית, הצרפתית, ההולנדית, הספרדית והפורטוגזית. הלאומיות כאידיאולוגיה עלתה על הבמה במאה ה-19 ושניים ממבשריה היו מציני והגל. כשטבע הגל את הסיסמא "המדינה היא הכל" הוא חשב על גרמניה. וכאשר הגה מציני את רעיון הלאומיות הוא שאף לאיחוד איטליה, אבל משעלה רעיון הלאומיות לזירה, הוא התגלגל מקצה העולם ועד קצהו והביא לשנוי המפה הפוליטית בעולם כולו. שתי מלחמות העולם הביאו להתגשמות סיטונת של האידיאולוגיה הלאומית כמעט בכל מקום. כיום על רקע עליית ארגונים הרב לאומיים כמו האיחוד האירופי ותת לאומיים כמו המטרופולין יש הרואים ברעיון הלאומיות תבנית ארגונית שאבד עליה הכלח.

3.6 אנרכיזם: (קרופוטקין, 1923)

לאידיאולוגיה האנרכיסטית שם לא טוב, אבל זה בעיקר מפני שאחדים מחסידיה, בחרו בטרור אישי כדרך להגשמת מטרותיהם. אפשר להתווכח על הדרך אבל הרעיון שווה דיון. האידיאולוג של האנרכיזם היה פטר קרופוטקין. הוא היה דרויניסט, אבל כפר בדעה שהתחרות, המובילה את תהליך האבולוציה, היא תמיד תחרות בין יחידים. הוא חקר מינים שונים של בעלי חיים ומצא שבחלק מהם מתקיימת "עזרה הדדית" וזה לימד אותו שהמשפט "הישרדות של המותאמים" לא תמיד מתייחס ליחיד לפעמים הוא מתייחס לקבוצה והקבוצה כולה מתחרה בקבוצות האחרות. באמצעות האנלוגיה הזו מוביל אותנו קרופוטקין מן הביולוגיה לחברה האנושית, לדעתו החברה ולא המדינה היא התבנית הארגונית שהתפתחה אצל בני אדם במרוצת תהליך האבולוציה, ויכול להיות שארגונים חברתיים שאינם מדינה ינהלו אותה טוב יותר מאשר המדינה. בעצם קרופוטקין לא היה הראשון להציע זאת כבר בספר שמואל מצאנו, אומנם בסגנון קצת סרקסטי, את הדעה שהמלוכה אינה צורת שלטון מוצלחת. בסיפור המתאר את ראשית המלוכה כאשר העם מבקש משמואל מלך הוא עונה בזו הלשון: "זה משפט המלך אשר ימלוך עליכם את בניכם ייקח ושם לו במרכבתו... ואת בנותיכם ייקח לרקחות, טבחות ואופות..."

3.7 שמרנות:

לכאורה שמרנות ואידיאולוגיה סותרות זו את זו. שמרנות באה לשמר את הקיים ואידיאולוגיה לשנותו, אלא שהשינוי תלוי בנקודת המוצא. אם החיים המודרניים הובילו את העולם לכיוון מסוים והשמרנים רוצים ל"החזיר את הגלגל אחורנית", אז השמרנות היא רצון לשנות את המצב הקיים ובכך היא אידיאולוגיה. כיום הירוקים הרוצים לחזור ל"סביבה לא מופרת" הם אידיאולוגיה שמרנית.

הירוקים: הרעיון המלתוזיאני "שהריבוי, שמקורו ביצר יביא לאסון" מוביל אל האידיאולוגיה הירוקה. האידיאולוגיה הירוקה צוברת כוח פוליטי, אבל עדיין לא התגבשה מבחינת רעיונית. היא מושתתת על מגוון של רעיונות שאחדים מהם, הנראים מנוגדים זה לזה, למשל:

- גידול האוכלוסייה בעולם סופי מאיים במחסור (מלתוס)
- מגוון המינים בעולם הוא תכלית לעצמה. המגוון הזה מאוים על ידי תנופת הפיתוח החקלאי והאורבני ולכן יש לשמור עליו מפניהם (ביולוגיה)
- השאיפה לחזור לשיווי המשקל שבטבע (אקולוגיה)
- הכנסת שדי הטכנולוגיה (אנרגיה אטומית והנדסה גנטית) בחזרה לבקבוק (שמרנות קלאסית)
- ערנות לסכנות אפקט החממה וה"חור באוזון" (הפיזיקה של האטמוספירה)
- חשש מזיהום המזון, המים, האוויר והגוף (הרפואה)
- שאיפה לאיכות חיים (תכנון אורבני)
- תנו לחיות לחיות (מוסר)
- אי צמיחה No Growth (מודלים של מערכות)
- פיתוח בר קיימא (Sustainable) (חוקרי קרקע ומים)

אפשר למצוא ברשימה הנ"ל סתירות כגרעינים ברימון, אבל זו האידיאולוגיה השוררת בימינו בעולם המערבי, והיא הולכת וצוברת השפעה בציבור וגם כוח פוליטי. ובאידיאולוגיות לא חשובה העקביות ואפילו לא האמת, חשוב שהיא כוח הפועל בזירה החברתית והפוליטית.

3.8 יש אידיאולוגיה ויש אידיאולוגיה :

כיום כאשר כמעט כל רצון להגשים מחשבה חברתית בחיי המעשה מכונה "אידיאולוגיה" צריך לתת בהן סימנים. יש אידיאולוגיות אפוקליפטיות אידיאולוגיות הגורסות שבדרך לגאולה יש להרוס את הקיים בחינת "עולם ישן עדי היסוד נחריבה". יש דמיון רב בין אידיאולוגיה אפוקליפטית לבין תנועה משיחית. שתיהן מואסות במצב הקיים, שתיהן מבקשות להרוס אותו באמצעות מהפכה או "חבלי משיח" ושתיהן מבקשות לבנות על חורבותיו "עולם חדש". ההבדל ביניהן הוא במנוף לשינוי. לתנועות המשיחיות יש מנוף מחוץ לעולם (טרנסצנדנטי) (ראה מסכת סהנדרין, התלמוד הבבלי) ואילו המנוף של האידיאולוגיות האפוקליפטיות נמצא בתוך העולם. יש אידיאולוגיות שלפיהן הדרך לשינוי היא בריאת אדם חדש ויש המניחות שבכדי להשיג שינוי צריך ל"העביר מאהלי". המקום הישן הזדהם ובכדי לא להידבק יש לעבור למקום רחוק וריק ושם להקים חברה חדשה נקייה מחוללי העבר. המהפכה הקומוניסטית היא דוגמא לדרך האפוקליפטית חסידי חב"ד ומסדר הבונים החופשיים לדרך המובילה ליצירת אדם חדש

המתיישבים הראשונים באמריקה וקיבוץ משמר העמק הוא דוגמה להעברת המאהל. האמת היא שבקיבוץ משמר העמק רצו לשנות הכל הם רצו אדם חדש בארגון חדש במקום חדש. מסתבר שהייתה דרך נוספת, דרך המקבלת את האדם הארגון והמקום ומנסה לתקן בהם תיקונים, הדרך הרוויזיוניסטית קראו לה פעם (לא בטוח שזה התייחס לרוויזיוניסטים שלנו) היא לא הייתה סקסית כמו המהפכה אבל היא זו ששרדה לבסוף.

התבנית

אידיאולוגיה באה לתקן את העולם. תיקון העולם מתחיל בדיאגנוזה, עובר דרך הרס הקיים (באידיאולוגיות אפוקליפטיות) ומגיע בסופו של דבר אל הגאולה. אפשר למצוא את עיקרי התבנית הזו בספר ישעיהו כמו גם בגמרא (מסכת סנהדרין) ולא קשה למוצאה גם אצל קרל מרקס ואצל הרצל במדינת היהודים.

אמת וסיפור

אידיאולוגיה באה לתקן את העולם, אבל מהו העולם אמת או סיפור? המשמעות העיקרית של הפוסט מודרניזם לעניננו היא העמדת הספור במקום שבו צריכה לעמוד האמת. בעבר אם היה אדם נשאל "מה קרה ב-48?" היה משיב "נתי ספר ונחזה" כלומר נפתח ספר היסטוריה ונראה מה קרה אז באמת. אצל הפוסט מודרניזם האמת נתחלפה בסיפור, ובתשובה ולשאלה מה קרה ב-1948? נקבל לא סיפור אחד אלה שני סיפורים. הסיפור שלנו - הקוממיות והסיפור שלהם - הנקבה. נכון שיש סיפור ויש לו תפקידים חשובים ואני האחרון שאקל בהם, אבל יש גם אמת. לפעמים איננו יודעים אותה, לפעמים קשה או אפילו אי אפשר להגיע אליה, אבל יש אמת ואנו שואפים להגיע אליה. ואין הסיפור בא במקומה.

3.9 אידיאולוגיה בחיי יום-יום

מסתבר שהרעיונות והאידיאולוגיות הנ"ל עדיין לא נס ליחס והם מככבים גם בחיי יום יום בימינו. "האני" של ניטשה נמצא בתרמילו של כל בוגר צבא המחפש את עצמו בהרי האנדים. בטרם יצא לדרך, שירת הבחור את המדינה שדרשה ממנו להיות מוכן לשים את נפשו בכפו למענה. זו "המדינה" כפי שחשב עליה הגל, אורגניזם הכולל את הכל, מעין כוורת דבורים שכל אחת מהן משליכה את נפשה מנגד כדי לקיים את הכלל. כשיחזור התרמילאי דגן לכאן הוא בוודאי ירצה לעשות לעצמו ויקים מיזם ואז הוא יחיה על פי האסכולה הליברלית נוסח אדם סמית האומרת: "אם כל יחיד יבקש את טובת עצמו, ייטב לכולם". באותו הזמן ובאותה העיר עומד אל מול העמוד בשיבה צעיר "הממית עצמו באוהלה של תורה". הוא "ממית עצמו" בכדי שתהיה משמעות לחיו, אך גם בכדי לקיים את הזהות של העם היהודי בדרך של לימוד ההלכה והשתייכות לקהילה קדושה ובעיקר כדי להביא את הגאולה. לא הרחק משם ישבו כלכלני האוצר המשוכנעים שהשוק, שבו מתקיימת תחרות, הינו מנגנון אוטומטי המכוון לטובת החברה, (ליברליזם), ויחשבו על גביית המיסים בכדי להתערב במשק (סוציאליזם). כנגדם ימחו הירוקים, שבדרך כלל הם אמידים ויאמרו: "המנגנון יכול להביא לאסון". ואם תאמצו את עיניכם טוב טוב תוכלו לראות את המזדנבים מאחור החלשים והעניים הזועקים: "אולי כך תהיה לכם כלכלה ירוקה וצומחת, אבל החברה תשאר מוזנחת" והם יונהגו ע"י האינטלקטואלים החדשים הלוחמים נגד הקפיטליזם,

הגלובליזציה והקיטוב בחברה ובלי משים מעלים מן האוב רעיונות משומשים ומוכרים לנו אותן כחדשים.